

Hallituksen puheenjohtaja Esko Aho

Puhe Paasikivi-seuran kokouksessa Helsingissä 3.9.2014

Minulle tuotti suurta mielihyvää saada kutsu tulla pitämään vuotuinen UKK-esitys. Edellisestä kerrasta onkin jo vierähtänyt 23 vuotta. Silloinkin - syyskuussa 1991 - presidentti Urho Kekkosen syntymäpäivä osui levottomaan aikaan.

Vain runsaat kaksi viikkoa aiemmin, elokuun 19. päivän aamulla, NKP:n vanhoilliset ja voimaministeriöt ryhtyivät vallankaappaukseen kuvitellen voivansa pysäyttää neuvostovaltion vääjäämättömän heikentymisen ja hajaannuksen. Epätoivoinen hanke päättyi parissa päivässä ja se merkitsi lopun alkua koko suurelle ja mahtavalle Neuvostoliitolle.

Jälkikäteen voi vain hämmästellä miten nopeasti kaikki kävi. Kun aika oli kypsä, rautaesiripun itäpuolisen Euroopan sosialismi kaatui kuin korttitalo.

Suomi liittyi Euroopan neuvoston jäseneksi 5. toukokuuta 1989. Matkustaessani tuona päivänä Suomen edustajana ensimmäiseen parlamentaarisen yleiskokouksen istuntoon, luin lentokoneessa uutisen siitä, miten unkarilaiset sotilaat olivat pari päivää aiemmin ryhtyneet purkamaan piikkilanka-aitoja Unkarin ja Itävallan väliseltä rajalta.

Tuo pieni episodi löi alkutahdit kaksi ja puoli vuotta kestäneelle vallankumoukselle. Neuvostoliiton eurooppalaisten satelliittien kommunistihallinnot luhistuivat yksi toisensa jälkeen. Saksat yhdistyivät. Varsovan liitto lakkautettiin. Baltian maat julistautuivat itsenäisiksi ja lopulta koko Neuvostoliitto lakkasi olemasta.

Neljännesvuosisadan takaiset vallankumoukset mullistivat myös Suomen taloudellisen turvallisuuspoliittisen toimintaympäristön. Vuoden 1991 UKK-luennossani koetin tehdä siitä johtopäätöksiä ja hahmottaa askelmerkkejä tulevaisuuteen. Puheen perusteluissa käytin presidentti Urho Kekkosen usein siteeraamaa historioitsija E.G. Palmenia: ”Puolustaakseen menestyksellistä asemaansa, pienen kansan on tehtävä älykkäitä aloitteita, mieluummin etu- kuin jälkikäteen uhkatekijöiden eliminoimiseksi.”

Vaikka 23 vuoden takaisen puheeni sanavalinnat jälkikäteen näyttävät kovin varovaisilta, viestini tulivat hyvin ymmärretyiksi: Suomen pitäisi lähteä irtautumaan YYA-sopimuksesta ja hakeutumaan Euroopan unionin jäseneksi.

Puhetta pitäessäni en olisi ikinä uskonut, miten nopeasti kaikki tapahtuisi. Vain alle puoli vuotta myöhemmin allekirjoitin Suomen puolesta sopimuksen, joka siirsi YYA-sopimuksen historiaan. EU-jäsenyys sopimuskin eteni allekirjoitusvalmiiksi alle kahdessa ja puolessa vuodessa.

Suomi oli löytänyt paikkansa uudessa Euroopassa.

Hyvät kuulijat,

Ukrainan kriisi syineen ja seurauksineen uhkaa vallitsevaa eurooppalaista järjestystä tavalla, jota ei vielä muutama vuosi sitten pidetty mahdollisena. Suunta on vaarallinen, mutta Suomen kannalta haaste on vanha tuttu. Miten lukea oikein ajan merkkejä ja tehdä niiden pohjalta kestäviä valintoja. Turvallisuuden suhteen peruselementit ovat entiset: me, Venäjä ja muut.

Lainasin nuo sanat – me, Venäjä ja muut - eversti ja Mannerheim-ristin ritari Wolf H. Halstin vuonna 1969 ilmestyneen Suomen turvallisuuspolitiikkaa käsittelevän kirjan nimestä. Vasta jälkikäteen huomasi, että valintani sopii mainiosti juuri tälle foorumille. Wolf Halsti oli yksi Paasikivi-seuran perustajista ja toimi sen puheenjohtajana vuodesta 1961 vuoteen 1964.

Halstin kirjan otsikkoon kiteytyvät kaikessa yksinkertaisuudessaan ajankohtaiset turvallisuuspoliittiset perushaasteemme: miten yhdistää kansalliset etumme, eurooppalaiset siteemme ja velvoitteemme sekä erityinen suhteemme Venäjään.

Käydyssä keskustelussa voi tunnistaa kolme koulukuntaa. Yksi näkee vain meidät ja Venäjän. Sen opin mukaan Venäjä-suhteen erityisyys vaatii, että emme mene mukaan mihinkään sellaiseen, joka voisi jotenkin vaarantaa tai vahingoittaa etujamme idän suunnalla. Jopa EU-jäsenyyden velvoitteet arveluttavat.

Toisessa ääripäässä ovat ne, jotka uskovat kansallisten etujemme tulevan parhaiten turvatuiksi keskittymällä me ja muut –akseliin. Tämä koulukunta uskoo, että suhde Venäjään hoituu parhaiten liitossa muiden kanssa.

Sitten on kolmas, joka näkee Venäjä suhteen erityisenä, mutta haluaa asettaa sen laajempaan yhteyteen. Historian saatossa tämä Venäjä-kontekstimme on moneen otteeseen muuttunut. Viimeksi juuri 1990-luvun alkupuoliskolla, kun Euroopan sotilaallinen kahtiajako murentui, Neuvostoliitto hajosi, irrottaudimme YYA-sopimuksesta ja liityimme Euroopan unionin jäseneksi.

Kannatan itse tätä kolmatta koulukuntaa ja uskon, että sen mukaisella toimintatavalla kansalliset etumme voidaan parhaiten turvata myös näissä arvaamattomissa ja uhkaavissa oloissa, joihin olemme Ukrainan kriisin myötä ajautuneet.

Erityissuhde Venäjään pohjautuu tietenkin ennen kaikkea maantieteeseen, mutta sillä on myös taloudellisia ulottuvuuksia. Sen ylläpitämiseksi tarvitsemme Venäjän suhteen erityisosaamista, jota syntyy vain pitämällä huoli venäjän kielen ja kulttuurin osaamisesta, syvällisestä ja paikan päällä hankitusta Venäjän olojen tuntemuksesta sekä tiiviistä yhteydenpidosta venäläisiin toimijoihin.

Me ja muut –akselin vahvistaminen ja panostus Venäjä-yhteistyöhön eivät ole nollasummapeliä. Päinvastoin, painoarvomme esimerkiksi Euroopan unionissa on sitä suurempi mitä paremmaksi Venäjä osaamisemme arvioidaan.

On sekä aikaista että minulle nykyroolissani mahdotonta yrittää tehdä johtopäätöksiä, millaiseksi turvallisuuspoliittinen toimintaympäristömme muuttuu ja millaisia Palmenin mainitsema ”älykkäitä

aloitteita” juuri nyt tarvittaisiin. Sitä vastoin nostan esiin joitakin havaintoja meistä, Venäjistä ja muista, jotka voisivat auttaa omien kansallisten valintojemme tekemisessä.

Ensiksi. Ukrainan kriisi on myös meidän kriisimme.

Pidän luonnollisena, että Suomi on tehnyt selväksi, että emme voi hyväksyä Venäjän toimia Krimillä ja Itä-Ukrainassa. Se ei johdu vain siitä, että Euroopan unioni on tehnyt niin ja jäsenvaltiona velvollisuutemme on noudattaa yhteistä linjaa. Tasavallan presidentti Niinistö ilmaisi asian selkeästi suurlähettiläskokouksen puheessaan: ”Emme me voi jäädä itseämme vastuusta sen suhteen millaisin periaattein ristiriitoja Euroopassa ratkotaan.”

Kyse on oman kansallisen etumme kannalta elintärkeästä periaatteesta. Kansainväliset sopimukset ja yhteiset pelisäännöt sekä niiden ehdoton noudattaminen ovat erityisesti pienten kansakuntien turva.

Samaan hengenvetoon on aihetta pitää mielessä, että Ukrainan kriisi on monessa suhteessa erityinen. Rinnastukset Baltian maiden tai vielä enemmän Suomen asemaan johtavat harhaan, vaikka päinvastaisilla väitteillä saa varmasti julkisuutta ja pelkäämättömän sanojan maineen.

Toiseksi. Ukrainan kriisin ratkaisu ei ole joko Euroopan unioni tai Venäjä vaan Euroopan unioni ja Venäjä.

Ukrainan kriisin juuret ovat syvällä ja tie siitä ulos kivikkoinen. Maalla on takana kaksi menetettyä vuosikymmentä, jona aikana tarjolla olevat mahdollisuudet on tuhrittu vallan väärinkäyttöön, korruptioon ja sisäiseen poliittiseen valtataisteluun. Uusi Ukraina ei voi olla jatkumo vaan sen täytyy kyetä luomaan aivan uusi vallankäytön ja taloudenpidon kulttuuri. Siinä Euroopan unioni voi olla korvaamattomaksi avuksi.

Toisaalta Ukrainan tarvitsee Venäjän markkinoita ja yhteistyötä Venäjän kanssa saadakseen yhteiskuntansa jaloilleen. Kaiken tapahtuneen jälkeen se vaatii Ukrainalta suurta valtiomiestaitoa ja Venäjän johdolta kykyä ymmärtää, että taloudellisesti vakaa, kehittyvä ja vaurastuva naapuri on sen omakin etu.

Kolmanneksi. Euroopan unioni ja Venäjä ovat luonnostaan enemmän kumppaneita kuin vastavoimia.

Venäjän entinen valtiovarainministeri Aleksei Kudrin valitti, että Venäjistä on jälleen tullut lännen vastakohta ja että maassa on voimia, jotka käyttävät tilannetta hyväkseen ajaakseen Venäjää eristäytymään muista. Kudrin piti tätä suuntausta maalleen vaarallisena.

Jos Ukrainan kriisi ruokkii vastakkainasettelua lännen kanssa Venäjällä, sama ilmiö näkyy myös lännessä. Paheneva kriisi antaa käyttövoimaa niille, jotka demonisoivat Venäjää ja venäläisiä.

Venäjä tarvitsee eurooppalaisia markkinoita. Vuonna 2012 Euroopan unioni oli sen ylivoimaisesti tärkein kauppakumppani yli 40 prosentin markkinaosuudella. On täysin epärealistista kuvitella, että Venäjä pystyisi korvaamaan sitä nopeasti muilla markkinoilla, puhumattakaan siitä, että maa saisi polkaistuksi pystyyn omaa korvaavaa tuotantoa.

Riippuvuus on molemminpuolinen. Eurooppalaiset taloudet tarvitsevat etenkin venäläistä energiaa ja raaka-aineita, mutta myös investointimahdollisuuksia ja markkinoita.

Venäjä antaa ymmärtää, että se kyllä pystyy korvaamaan Euroopan unionin kehittyvillä markkinoilla ja erityisesti Kiinalla. Siihen on vaikea uskoa. Energian, raaka-aineiden ja tavaroiden virtojen kääntäminen itään on paljon helpommin sanottu kuin tehty. Kiina osaa varmasti myös käyttää hyväksi tilanteen, mikä tarkoittaa alempia hintoja ja kehnompia kaupan ehtoja.

Venäjän viittaukset Kiina-korttiin tuovat mieleen vanhan suomalaisen sananlaskun opetuksen: ”kun menee sutta pakoon, tulee karhu vastaan”.

Mutta Venäjän kannalta Euroopan unioni ja sen jäsenmaat voivat olla enemmän kuin raaka-aineiden ja energian markkinoita: kumppaneita maan modernisoimiseksi. Kiina ei sellaiseen sovi, Yhdysvallat tuskin haluaa ja muusta maailmasta siihen ei ole.

Talouden perustan laventaminen, uuden teknologian haltuunotto, infrastruktuurin uudistaminen sekä osaamisen tason nosto ovat Venäjän tulevan kasvun ja kehityksen ehtoja. Ukrainan kriisi sivuvaikutuksineen peittää alleen karun tosiasian: Venäjän talouden kasvupotentiaali hiipuu.

Tästä on luontevaa siirtyä neljänteen johtopäätökseen: Venäjä ei ole Neuvostoliitto.

Neuvostoliitto eli taloudellisesti ja teknologisesti lähes eristyksissä muusta maailmasta. Sen kauppa sosialistileirin ulkopuolelle oli vähäistä. Raha- ja valuuttamarkkinat olivat suljetut kuten myös rajat ihmisten ja informaation vapaalta liikkumiselta.

Venäjä on toista maata. Sen talouden arvokkaimmat osat elävät viennistä ja kansainvälisestä vaihdannasta. Raha- ja valuuttamarkkinat ovat osa globaalia järjestelmää. Ihmiset ja informaatio ylittävät rajoja.

Viides johtopäätökseni koskee Suomen asemaa. Meillä on kiire parantaa taloudellista suorituskykyämme. Pieni kansakunta voi selviytyä kovissakin olosuhteissa, mutta ei pieni ja taloudellisesti heikko.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikan ydintehtävä on varmistaa vakaat olosuhteet myös taloudelliselle kehitykselle. Sääntö pätee myös toisin päin: vahva kansantalous luo liikkumavaraa ulko- ja turvallisuuspolitiikalle.

Suomen tila on tässä suhteessa keho. Teimme vuonna 2008 virhearvion, kun oletimme törmänneemme suhdannetaantumaa. Siinä opissa on uskollisesti pysytty, vaikka talouden tosiasiat ovat jo pitkään osoittaneet muuta. Olemme väjäämättömästi valuneet Euroopan parhaimpien talouksien joukosta häntäpäähän.

Luvut ovat vastaansanomattomia. Vuonna 2008 valtiontalous oli vielä tasapainossa. Siitä lähtien – kaikesta säästämistä ja leikkaamisesta huolimatta - valtion menot ovat kasvaneet 11 miljardilla eli noin neljänneksen mutta tulot vain 3 miljardia eli noin 7 prosenttia. Kokonaisveroastetta on hilattu ylöspäin kolmisen prosenttiyksikköä eli alamme sen suhteen kolkutella maailman kärkisijaa.

Elvytyksen riittämättömyys ja velanoton varovaisuus on vuodesta toiseen suurin poliittisen tyytymättömyyden aihe, mutta valtion velka on kuudessa vuodessa onnistuttu kaksinkertaistamaan. Lisävelkaa on otettu yhden vuoden valtion menojen verran eli noin 50 miljardia.

Olisiko vihdoinkin aika ryhtyä sanoista tekoihin? Kun arvostelin päätösten viipymistä ja vertasin tilannetta 1990-luvun alkuun, valtiovarainministeri Antti Rinne vastasi, että silloin korjausten tekeminen oli helpompaa kun voitiin turvautua devalvaatioon.

Rinne on täysin oikeassa. Korjausten tekeminen oli helpompaa, kun rapautunut hintakilpailukyky oli mahdollista korjata valuuttakurssia muuttamalla.

Mutta sehän oli juuri se, mistä päätimme euroon liittyessämme tietoisesti luopua. Taloustieteen nobelisti Joseph Stiglitz osui asian ytimeen tuoreessa haastattelussa: ”Euro vei jäsenmailta pois mukautumismekanismine korot ja valuuttakurssin eikä tuonut mitään niiden tilalle.”

On tietenkin ajanhukkaa puntaroida mitä olisi tapahtunut, jos olisimme valinneet toisin. Sitä vastoin tarvitsemme pikaisesti korjauksia talouspolitiikkaamme ja työmarkkinajärjestelmäämme, joilla uskottavasti korvaamme ne mekanismit, joista euroon liittyessämme luovuimme. Jos niin ei tehdä laihat vuodet vain jatkuvat ja edessä on hyvinvointiyhteiskunnan näivettyminen.

On paradoksaalista, että Ruotsi on onnistunut tässä paremmin, vaikka se päätti jäädä yhteisvaluutan ulkopuolelle. Nousimme pitkän ja sinnikkään työn tuloksena tasavertaisiksi Ruotsin kanssa 1990-luvulla. Taisi käydä niin, että sorruimme ylimielisyyteen, kun kuvittelimme, että euroon liittymällä jättäisimme länsinaapurimme selkämme taakse kilpailussa taloudellisesta suorituskyvystä ja eurooppalaisesta vaikutusvallasta.

Kuudes havainto koskee juuri Ruotsia. Se on meille ulko- ja turvallisuuspolitiikassa tärkein ja luonnollisin liittolainen.

Me, Venäjä ja muut yhtälössä Suomelle ei ole tarjolla patenttiratkaisuja turvallisuuspoliittiseen dilemmaan: miten integroitua lännen kanssa ja samanaikaisesti huolehtia eduistamme Venäjän suunnalla. Nato-jäsenyys ei ole sitä, ei liioin jättäytyminen Naton ulkopuolelle.

Merkittävin viime vuosien saavutus on tiivistynyt yhteistyö Ruotsin kanssa myös puolustuksen alueella ja lähden siitä, että myös kaikissa keskeisissä Natoon liittyvissä ratkaisuissa Suomi ja Ruotsi toimivat yhdessä.